

I. ARTYKUŁY

EUGENIA PODBIEROWA

MIĘDZYNARODOWA OCHRONA PRAW KOBIEC

I. WPŁYW PIERWSZYCH AKTÓW MIĘDZYNARODOWYCH NA ROZWÓJ PRAW KOBIEC

Rok 1975 proklamowany przez Narody Zjednoczone — Międzynarodowym Rokiem Kobiec zmusza nie tylko do ogólnych refleksji, lecz stanowi najlepszą okazję do podsumowań osiągnięć i weryfikacji nieprawidłowości w rozwoju i postępie praw kobiec, zachęca do szerokiej dyskusji w skali krajowej i światowej nad rzeczywistą sytuacją kobiec w poszczególnych krajach, do podejmowania badań i studiów nad formami dyskryminacji kobiec w różnych dziedzinach życia oraz nad sposobami i środkami ich całkowitej likwidacji.

Idee powszechnego równouprawnienia stanowiły i stanowią po dzień dzień treść żądań wysuwanych przez wszystkie postępowe ruchy społeczne na świecie. Pod ich wpływem na rzecz emancypacji kobiec, na rzecz ochrony jej praw coraz szerzej zaangażowały się organizacje polityczne i społeczne, coraz większy staje się współdziałanie organów międzynarodowych.

Kodyfikacje różnych działów prawa międzynarodowego dokonywane są m. in. w formie konwencji zawieranych przez państwa-strony zainteresowane na konferencjach międzynarodowych. Stopniowy rozwój regulacji prawnej pozycji kobiec stanowiły konwencje haskie z 1902 i 1905 r. Dotyczyły one międzynarodowego prawa prywatnego i regulowały zasady postępowania w razie kolizji pomiędzy ustawodawstwem i jurysdykcją poszczególnych państw w zakresie małżeństwa, rozwodu, opieki nad małoletnimi. Konwencje paryskie z 1904 i 1910 r. oraz genewskie z lat 1921 i 1926 zawierały przepisy dotyczące zwalczania handlu kobiecami i dziećmi oraz niewolnictwa i handlu niewolnikami. Pierwsze akty prawa międzynarodowego miały charakter fragmentaryczny gdyż regulowały tylko pewne dziedziny życia, nie traktowały bezpośrednio o równouprawnieniu. Mimo to stanowiły poważne narzędzie walki z dyskryminacją kobiec i z najbardziej rażącymi przejawami niesprawiedliwości społecznej¹.

¹ Dz. U. nr 87 z 1922, poz. 738; Dz. U. nr 125 z 1925, poz. 893; Dz. U. nr 7 z 1938,

Pozycji kobiet i ochrony jej praw w pewnym sensie dotyczyły postanowienia konwencji wydanych z ramienia Międzynarodowej Organizacji Pracy (International Labour Organization (ILO)), jak np. konwencja o zakazie pracy nocnej kobiet zatrudnionych w przemyśle (Bern 1906). Praca nocna zgodnie z art. 1 tego aktu była zabroniona wszystkim kobietom bez różnicy wieku; konwencja określająca najniższy wiek dopuszczenia dzieci do pracy przemysłowej; konwencja w sprawie pracy nocnej dla młodocianych w przemyśle (Waszyngton 1919); konwencja nakształująca najniższy wiek dopuszczenia do pracy w marynarce; konwencja w sprawie wieku dopuszczenia do prac w rolnictwie (Genewa 1920); konwencja w sprawie ustalenia najniższego wieku dopuszczenia młodzieży do pracy w pomieszczeniach podpokładowych i kotłowniach; konwencja w sprawie obowiązkowych oględzin lekarskich dzieci i młodzieży zatrudnionych na statkach (Genewa 1920)².

Interesującym, a zarazem niepokojącym zjawiskiem w systemie prawa międzynarodowego wydaje się to, że przepisy dotyczące ochrony ofiar wojny traktowane są jako odrębna kategoria praw, nie związanych z kwestią praw człowieka, choć figurują one w wykazach konwencji dotyczących praw człowieka. Dzieje się tak zapewne dlatego, że liczni autorzy za „podstawowe prawa człowieka” uznają te, które przysługują jednostce lub grupie społecznej w warunkach pokojowych. O ile można pogodzić się z dyskusyjnością tego zjawiska, to nieporozumieniem wydaje się fakt niezaliczania tych praw do katalogu praw człowieka. Przepisy te bowiem, jak słusznie podkreśla wielu teoretyków, stanowią „uzupełnienie” tych praw, które państwa zobowiązane są zapewnić osobom podległym ich jurysdykcji w warunkach pokojowych. Cechą charakterystyczną przepisów dotyczących ochrony ofiar wojny, w porównaniu z innymi aktami prawa międzynarodowego dotyczącymi praw człowieka jest to, że nakładają one na państwa prawne obowiązki w stosunku do osób, które ze względu na posiadane obywatelstwo podlegają jurysdykcji innego państwa³.

Przepisy o ochronie ofiar wojny i im podobne, stanowić powinny grupę specjalną, grupę „humanitarnych” praw człowieka, obok politycznych, ekonomicznych, kulturalnych. Metody stosowane w czasie ostatniej wojny światowej przez hitlerowców dowiodły, że jeżeli stosowano

poz. 37; por. Z. Keck, *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1918-1939 i 1944-1967*, s. 279; A. Klafkowski, *Prawo międzynarodowe publiczne*, wyd. II, Warszawa 1966, s. 39 - 41.

² Dz. U. nr 7 z 1924, poz. 51; Dz. U. nr 7 z 1924, poz. 52; Dz. U. nr 7 z 1924, poz. 53; Dz. U. nr 54 z 1925, poz. 376; Dz. U. nr 54 z 1925, poz. 388.

³ Z. Resich, *Ochrona praw człowieka w prawie międzynarodowym*, Warszawa 1973, s. 113; por. A. Michalska, *Podstawowe prawa człowieka w systemie Organizacji Narodów Zjednoczonych*, w: *Prawa i obowiązki obywatelskie w Polsce i świecie*, Warszawa 1974, praca zbiorowa pod redakcją M. Szczepaniaka, s. 427 - 428.

formy terroru i okrucieństwa do ludobójstwa włącznie, jeżeli sponiewierano i poniżano godność ludzką, przekraczano prawo lub je deptano, to najbardziej odczuły to kobiety i dzieci. Toteż pominięcie tej dziedziny prawa międzynarodowego, która z istoty rzeczy jest najściślej związana z prawami i wolnością człowieka, szczególnie gdy chodzi o ochronę praw kobiety, żony i matki, byłoby poważnym niedopatrzeniem.

II. OCHRONA PRAW KOBIECI W DZIAŁALNOŚCI LIGI NARODÓW I ORGANIZACJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

Zagadnienie równouprawnienia kobiet pojawiło się po raz pierwszy na terenie międzynarodowym w 1985 r. (XVI Sesja Ligi Narodów). Organizacja Narodów Zjednoczonych nie była zatem pierwszą międzynarodową organizacją, która podjęła problem praw kobiet. Pakt Ligi Narodów zawierał szereg postanowień dotyczących równych praw kobiet i mężczyzn. Państwa członkowskie Ligi na podstawie art. 33 przyjęły zobowiązanie wprowadzenia i podtrzymania ludzkich warunków pracy dla wszystkich, niezależnie od płci i wieku i do zwalczania handlu kobietami⁴.

Druga wojna światowa przerwała rozpoczęte przez Komitet Ekspertów (powołany w 1937 r.) badania nad sytuacją kobiet w zakresie praw cywilnych, politycznych i karnych. Międzynarodowy Instytut do Spraw Unifikacji Prawa Prywatnego w Rzymie zdołał opracować do 1939 r. jedynie część regulującą prawa cywilne. Specjalny Komitet Ekspertów był zatem pierwszym ciałem międzynarodowym specjalnie do tego celu powołanym. Idee emancypacji kobiet i ochronę jej praw podjęła równocześnie Organizacja Państw Amerykańskich (1923). Utworzona w jej ramach Międzyamerykańska Komisja Praw Kobiet uchwaliła dwie oddzielne konwencje: praw cywilnych i praw politycznych. Liga Narodów nie stworzyła zatem oryginalnego systemu ochrony praw człowieka⁵.

Idea międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka wywodzi się w pewnym sensie z humanitarnych tendencji „prawa wojny”. Podstawową przesłanką idei międzynarodowej ochrony praw człowieka jest harmonijna współpraca między narodami. Pełna i powszechna realizacja podstawowych praw człowieka, mówi Z. Resich, jest jedną z gwarancji pokoju i trwałego bezpieczeństwa i odwrotnie pokój jest jedną z gwarancji praw człowieka, a zatem i praw kobiet⁶.

Ważną rolę w kreowaniu międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka, w tym i praw kobiet, odgrywają organy międzynarodowe

⁴ E. Podbierowa, *Pozycja kobiet w dokumentach prawa międzynarodowego*, Poznań 1975, s. 20-23; por. Z. Dembińska, *ONZ a prawa kobiet*, w: *ONZ a problemy współczesnego świata*, Warszawa 1970, s. 105 - 106.

⁵ Ibidem.

⁶ Z. Resich, op. cit., s. 113 i nast.

przez organizowanie sesji, kongresów i seminariów poświęconych prawom kobiet w różnych dziedzinach życia; przez publikacje, a głównie przez podejmowanie postępowych rezolucji, zaleceń, rekomendacji, deklaracji czy tworzenie nowego prawa międzynarodowego określającego sytuację prawną kobiet oraz środki ich ochrony. Chodzi tu o takie różniące się mocą obowiązującą akty międzynarodowe, jak: 1) traktaty i pakt międzynarodowe, nakładające obowiązki prawnomiędzynarodowe na państwa je ratyfikujące, 2) deklaracje, tj. akty międzynarodowe w formie rezolucji, uchwalone zwykle przy formułowaniu zasad o trwałym znaczeniu, 3) zalecenia o charakterze mniej oficjalnym niż deklaracje nie nakładające na państwa obowiązków prawnych. Można tu zaliczyć również projekty aktów międzynarodowych oraz akty zawarte przez państwa-strony z inicjatywy ILO, UNESCO, FAO i innych organizacji wyspecjalizowanych ONZ.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, utworzona w miejsce Ligi Narodów proklamując w Karcie NZ w 1945 r. równouprawnienie, podjęła pierwsza dzieło kodyfikacji praw kobiet. ONZ stała się w myśl art. 1 p. 4 Karty NZ głównym ośrodkiem międzynarodowej współpracy w dziedzinie popierania i ochrony praw człowieka, w tym również praw kobiet. Do chwili utworzenia Organizacji Narodów Zjednoczonych, pisze A. Michalska, nie istniała umowa, która stanowiłaby międzynarodowy obowiązek państw zabezpieczenia wszystkim członkom pełnego zespołu praw i wolności.

Karta Narodów Zjednoczonych (26 VI 1945) podstawa wszelkiej analizy w dziedzinie praw człowieka jest pierwszym dokumentem międzynarodowym, którego postanowienia mają pierwszeństwo w razie konfliktów ze zobowiązaniami, wynikającymi z innych umów międzynarodowych (art. 103) nakładającym na państwa międzynarodowoprawnym obowiązek „współdziałania dla poszanowania godności i wartości człowieka”. Karta Narodów Zjednoczonych traktuje o równych prawach bez względu na płeć w art. 1 p. 3, art. 55. art. 76. Art. 8 mówi, że „wszelkie stanowiska w głównych i pomocniczych organach ONZ dostępne będą dla mężczyzn i kobiet bez ograniczeń i na równych warunkach”. Pakt Ligi Narodów przewidywał możliwość zatrudnienia kobiet jedynie w biurach administracji tej organizacji.

Wielu autorów neguje prawny charakter Karty NZ, kładąc nacisk na polityczno-moralny walor jej postanowień⁷. W trwających od szeregu lat dyskusjach na temat prawnego charakteru Karty NZ przeważa pogląd, że nakłada ona na państwa obowiązki międzynarodowoprawne zagwarantowania praw i wolności człowieka, a więc nakłada ona również te obowiązki w przedmiocie praw kobiet.

7 A. Klafkowski, op. cit., s. 191 - 193; por. też J. Machowski, *Prawa człowieka 1965*, s. 20-30; A. Michalska, op. cit., s. 394-398; M. Ganji, *International Protection of Human Rights*, Paris-Genève 1962, s. 116.

Wśród innych podstawowych dokumentów prawa międzynarodowego, które podejmują zagadnienie równouprawnienia i ochrony praw kobiet, należy wymienić Powszechną Deklarację Praw Człowieka (10 XII 1948) „jako wspólny najwyższy cel wszystkich ludów i narodów”. Nawiązuje ona do idei proklamowanych w Karcie NZ, a więc do zasady równych praw kobiet i mężczyzn. W art. 2 czytamy, że każdy człowiek ma wszystkie prawa i wolności zawarte w niniejszej Deklaracji, bez względu na różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego i międzynarodowego, w którym wymienione prawa i wolności mają być realizowane⁸. Jest to akt uniwersalny, podstawowy katalog praw człowieka, nie tylko obywatela, dokument o wysokich walorach postępowych i humanitarnych. Mimo iż nie stanowi ona norm prawa międzynarodowego, ma cechy moralno-polityczne wpływające na rozwój tego prawa w systemach prawnych poszczególnych państw.

Deklaracja weszła nie tylko do obrotu prawnego ONZ, ale także do obrotu innych organizacji międzynarodowych⁹. Postanowienia jej znajdują zastosowanie w konstytucjach wielu państw, zwłaszcza Trzeciego Świata. Idee tego aktu zostały również rozwinięte w niektórych konwencjach ONZ, przez co uzyskały one charakter norm prawa międzynarodowego, wiążącego państwa. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka jest rezolucją, a nie międzynarodową umową, nie nakłada więc obowiązków prawnych na państwa, które jednak postanowienia jej respektują i co najważniejsze zyskała ona ich aprobatę.

Jednym z ważniejszych aktów prawa międzynarodowego w dziedzinie praw człowieka, a więc i praw kobiet, są Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka (12 XII 1966 r.)¹⁰.

Zasada równych praw kobiet, potrzeba ich ochrony i zniesienia dyskryminacji wobec kobiet znalazły odzwierciedlenie w art. 2 Paktu Praw Ekonomicznych, Społecznych i Kulturalnych i w art. 3 i 7 Paktu Praw Cywilnych i Politycznych. Obie grupy praw zawarte w Paktach, nie są traktowane w sposób jednakowy. Pakt Ekonomiczny zawiera jedynie generalne zasady przyszłego zachowania się państw, które nie są źródłem zobowiązań, a które mogą być egzekwowane lub kontrolowane przy zastosowaniu procedury prawa międzynarodowego¹¹. Normy

⁸ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. Przekład polski: Zbiór Dokumentów 1958, nr 10 - 12, s. 11.

⁹ A. Klafkowski, op. cit., s. 193.

¹⁰ K. Kocot i K. Wolfke, *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego*, Wrocław—Warszawa 1969, s. 112 - 134; por. też *Constitutions, Electoral Laws and Other Legal Instruments Relating the Political Rights of Women*, UNO, A/6447/Rev. 1, New York 1968.

¹¹ Z. Resich, *Pakty praw człowieka*, Nowe Prawo 1967, nr 3, s. 329; por. A. Michalska, op. cit., s. 406 - 416; por. też S. Dąbrowa, *Międzynarodowe paktów praw człowieka*, Państwo i Prawo 1967, nr 4 - 5, s. 754 i dalsze.

te mogą być rozwijane przez prawo wewnętrzne czyli państwo -zobowiązane jest do wykazania troski, która pozwoli w przyszłości te prawa realizować w przeciwieństwie do Paktu Praw Cywilnych i Politycznych, którego postanowienia wiążą państwa natychmiast. Niektórzy autorzy podkreślają programowy charakter tego dokumentu, inni starają się przekonać, że „progresywny charakter praw ekonomicznych nie zwalnia państw od obowiązków ich natychmiastowej realizacji, lecz daje im jedynie ten przywilej, że zakres zobowiązań zależy od aktualnych możliwości ekonomicznych państw”¹².

Na szczególną uwagę zasługuje opracowana i uchwalona przez ONZ w grudniu 1967 r. Deklaracja o zniesieniu dyskryminacji kobiet¹³. Jej wartość społeczno-polityczna i humanitarna oraz to, że jest ona pierwszym zwartym kodeksem praw i innych kierunków działania kobiet, których realizacja jest niezbędna do zagwarantowania i urzeczywistnienia zasady równości praw kobiet i mężczyzn, stawia ją w rzędzie podstawowych dokumentów międzynarodowych. Jeśli chodzi o status prawny kobiet powinna być traktowana na równi z fundamentalnymi aktami w dziedzinie praw człowieka, tj. z Kartą NZ i Powszechną Deklaracją. W dokumencie tym znajdujemy definicję dyskryminacji kobiet, która brzmi: „dyskryminacja stosowana wobec kobiet stanowi poniżenie godności ludzkiej i godzi w dobro rodziny i społeczeństwa, stanowi przeszkodę w udziale kobiet na równi z mężczyzną w życiu politycznym, społecznym, ekonomicznym i kulturalnym krajów i w przysłużeniu się swym krajom i ludzkości w sposób odpowiadający możliwościom kobiet”. Art. 2. Deklaracji zaleca potrzebę zastosowania wszelkich niezbędnych środków w celu zniesienia obowiązujących ustaw, zwyczajów, przepisów i praktyk, stanowiących dyskryminację kobiet. Zaleca również zagwarantowanie zasady równych praw kobiet i mężczyzn w ustawach konstytucyjnych lub w innych aktach prawnych, zwraca uwagę na potrzeby przystąpienia do paktów i konwencji międzynarodowych dotyczących zniesienia dyskryminacji wobec kobiet oraz jak najszybsze wcielenie ich w życie. Istotny charakter ma art. 3 o konieczności kształtowania opinii publicznej, która doprowadziłaby do zniesienia przepisów i wszelkich praktyk, zwyczajów wyływających z uznania niższości kobiet.

Deklaracja o zniesieniu dyskryminacji kobiet ujmuje nowocześnie prawną pozycję kobiet. Jest dokumentem programowym, głoszącym podstawowe zasady w dziedzinie praw człowieka, nie odzwierciedla jednak istniejącej rzeczywistości w świecie. Sytuacja kobiet daleka jest od tej, którą kreślą jej zasady. Deklaracja zawiera idee zgodne z usta-

¹² Ibidem.

¹³ Document of UNO A/6880 z 28 X 1967; por. też M. Regent-Lechowicz, *Równo-uprawnienie kobiet, problem międzynarodowy*, Warszawa 1969, s. 9 - 11.

wodawstwem państw socjalistycznych i z wytycznymi prowadzonej przez nie polityki społecznej.

Odpowiedzialność za wypełnienie zasad w zakresie realizacji praw kobiet i ich ochronę spoczywa na trzech spośród pięciu głównych organów ONZ: Zgromadzeniu Ogólnym, Radzie Gospodarczej i Społecznej oraz Radzie Powierniczej z tym, że główną rolę odgrywa pomocniczy Organ Rady Gospodarczej i Społecznej — Komisja Praw Kobiet (Commission on the Status of Women)¹⁴.

Organy te korzystają z szerokiej pomocy wyspecjalizowanych agencji ONZ: Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO), Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty i Kultury (UNESCO), Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), organizacji rządowych (Liga Państw Arabskich, Organizacja Państw Amerykańskich, Rada Europejska i inne) oraz organizacji pozarządowych.

Jednym z najważniejszych problemów społecznych, jakim zajmuje się Rada Społeczna i Gospodarcza ONZ od początku swego istnienia jest status prawny i ochrona praw kobiet. Utworzona na I sesji Rady Gospodarczej i Społecznej w 1946 r. Podkomisja Praw Kobiet, przekształcona niebawem w samodzielny organ pomocniczy Rady, Komisję Praw Kobiet skupiła swą działalność głównie na badaniu prawnej i faktycznej pozycji kobiet we wszystkich dziedzinach życia, na przygotowywaniu propozycji i dokumentów dla różnych organów ONZ, zapewnieniu stałej pomocy na rzecz rozwoju i postępu praw kobiet oraz koordynowaniu współdziałania Narodów Zjednoczonych z instytucjami wyspecjalizowanymi i innymi organizacjami międzynarodowymi tworzącymi bazę tej współpracy¹⁵.

Podstawę systemu międzynarodowej ochrony praw kobiet stanowią wymienione na wstępie fundamentalne akty ONZ w dziedzinie praw człowieka. System ten uzupełniają i znacznie poszerzają konwencje o bardziej wyspecjalizowanym i skonkretyzowanym charakterze, stanowiące regulacje statusu kobiet w różnych dziedzinach życia. Słusznie podkreślają niektórzy, że zakres skuteczności stworzonego systemu międzynarodowej ochrony jest ograniczony, gdyż nie zawsze można korzystać z sankcji prawnych związanych z konwencjami. Często więc państwa odwołują się do autorytetu moralnego deklaracji lub rezolucji.

Karta NZ w postanowieniach swych formułuje, że „sprawy bezpośredniej ochrony praw człowieka i zabezpieczenia jego podstawowych swobód stanowią wewnętrzną kompetencję państw. Karta zatem w zakresie ochrony praw kobiet opiera się na systemie wewnętrznym państw tzn. na takiej ochronie, jaka odpowiada ich jurysdykcji, gdy system

¹⁴ E. Podbierowa, op. cit., s. 28-29; por. Z. Dembińska, op. cit., s. 105 i dalsze.

¹⁵ Ibidem.

ten zawodzi, przewiduje możliwość współpracy międzynarodowej (sprawozdania, usługi, koncyliacje i inne). Można więc ogólnie stwierdzić, że w realizacji norm ochronnych zasadniczą rolę odgrywa system gwarancji ustanowiony przez prawo wewnętrzne w ramach suwerennego państwa. Karta NZ respektuje zasadę nieingerencji w art. 2 p. 7.

III. DOKUMENTY ONZ DOTYCZĄCE OCHRONY PRAW KOBIECI

1. Ochrona osobowości i cywilnych praw kobiet. Równouprawnienie kobiet w dziedzinie praw cywilnych i rodzinnych oznacza prawo posiadania, zarządzania, dysponowania, dziedziczenia majątku, włącznie z majątkiem nabytym w czasie trwania małżeństwa, zdolność do czynności prawnych, swobodę poruszania się, wyboru miejsca zamieszkania, równe prawa małżeńskie, tj. swobodnego wyboru współmałżonka, zawieranie małżeństwa za pełną i nieprzymusową zgodą, takie same prawa w ciągu trwania małżeństwa i przy jego rozwiązaniu, jednakowe prawa i obowiązki wobec dzieci. Konieczne jest określenie prawnej dolnej granicy wieku uprawniającego do zawarcia małżeństwa i oficjalna rejestracja małżeństwa. Oznacza też takie same prawa dotyczące otrzymania, zmiany i zachowania obywatelstwa. Małżeństwo z obcokrajowcem nie może automatycznie wpłynąć na obywatelstwo małżonki, pozbawiając ją obywatelstwa w ogóle lub narzucając jej obywatelstwo męża. Dla uzupełnienia należałoby dodać: zwalczanie wszelkich form handlu kobietami i eksploataowania prostytutce kobiet¹⁶.

Cywilne, rodzinne i opiekuńcze prawa kobiet stosunkowo od niedawna znalazły się w kręgu zainteresowania ruchu kobiecego tak w skali krajowej, jak i międzynarodowej. Dokumenty ONZ wykazują, że w tych dziedzinach kobiety podlegają nadal dyskryminacji, mającej swe źródło w tradycyjnej strukturze rodziny. Przeobrażenia społeczne i postęp naukowo-techniczny spowodowały, że stopniowo zanika typ rodziny, w której dominuje ojciec i mąż, na rzecz rodziny opartej na pracy zawodowej obojga małżonków. Ich stosunki rodzinne, majątkowe i wszelkie inne coraz częściej regulowane są na podstawie zasady równych praw. Ewolucja tej zasady nie przebiega w każdej szerokości geograficznej jednakowo. Występują np. zasadnicze różnice w prawnym określeniu obywatelstwa kobiet, zdolności do działań prawnych, statusu cywilnego, prawa do miejsca zamieszkania, praw i obowiązków wobec dzieci.

Sprzeczności istniejące w systemach prawnych różnych państw w tej dziedzinie spowodowały, że organy NZ uchwały oprócz licznych aktów gwarantujących ich uznanie i wprowadzenie w życie bez dyskryminacji, odpowiednie środki kontroli wykonania podjętych przez państwa zobowiązań. Do najbardziej znanych należą: sprawozdania i skargi państw,

¹⁶ Ibidem.

międzynarodowe sądownictwo, indywidualne petycje, komitety ekspertów, powołanie urzędu Komisarza do Spraw Praw Człowieka¹⁷.

Podstawowe zagadnienia dotyczące obywatelstwa są regulowane przez prawo wewnętrzne każdego państwa, stąd tak duża różnorodność rozwiązań prawnych. Wśród wcześniejszych aktów prawa międzynarodowego dotyczących obywatelstwa wymienić należy konwencję haską z 13 IV 1930 r. traktującą o kolizji ustaw w dziedzinie obywatelstwa. Warto przypomnieć, że Komitet Przedstawicielski Międzynarodowych Organizacji Kobięcych złożył Sekretariatowi Ligi Narodów protest, zawierający zarzut pod adresem tej konwencji, sankcjonowania zasady nierówności kobiet i mężczyzn¹⁸. Innym dokumentem prawa międzynarodowego, nad którym rozpoczęto badania w skali międzynarodowej była konwencja o obywatelstwie kobiet, uchwalona na VII Konferencji Państw Amerykańskich w Montevideo w 1933\ r. Akt ten w przeciwieństwie do konwencji haskiej z 1930 r. uznawał zasadę równych praw kobiet i mężczyzn.

Aktywność ONZ w przedmiocie badań i rozwiązywaniu problemów związanych z obywatelstwem kobiety, szczególnie zamężnej, wynika z przyjęcia przez szereg ustawodawstw zasad dyskryminujących kobiety, a polegających głównie na tym, że kobieta nabywając obywatelstwo męża albo wskutek kolizji prawa wewnętrznego państw może być pozbawiona obywatelstwa w ogóle, lub może posiadać obywatelstwo podwójne tj. swoje i męża.

Podstawowe zasady obywatelstwa sformułowane w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (art. 15) zostały rozwinięte w konwencji o obywatelstwie kobiety zamężnej przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 II 1957 r. Postanowienia jej chronią prawa kobiet do obywatelstwa, zobowiązują państwa do niej przystępujące, do wprowadzenia w ustawodawstwie wewnętrznym następujących zasad: 1) ani zawarcie związku małżeńskiego, ani rozwiązanie małżeństwa pomiędzy obywatelką danego państwa a cudzoziemcem, ani też zmiana obywatelstwa przez męża podczas trwania małżeństwa nie powinny automatycznie wpłynąć na obywatelstwo żony; 2) nabycie przez męża obcego obywatelstwa lub zrzeczenie się posiadanego obywatelstwa nie powinno utrudniać żonie zachowania własnego obywatelstwa; cudzoziemka, będąca żoną obywatela danego państwa powinna mieć możliwość nabycia obywatelstwa męża w uproszczonym trybie. Nadawanie obywatelstwa może być poddane ograniczeniom jedynie przez wzgląd na bezpieczeństwo narodowe i porządek publiczny.

¹⁷ Z. Resich, op. cit., s. 113 - 120.

¹⁸ Document de l'UNO E/CN.6/254, *Convention sur la nationalité de la femme mariée. Histoire et commentaire*, 62 IV 3; por. też *The United Nations and Human Rights*, New York 1968, s. 57; A. Klafkowski, op. cit., s. 176 - 183.

W wielu ustawodawstwach wewnętrznych zdolność prawna i zdolność do działań prawnych po stronie zamężnej kobiety podlega znacznym ograniczeniom. W licznych krajach (np. Belgia, niektóre stany Ameryki Północnej, Brazylia i inne) kobieta przez małżeństwo ogranicza swobodne wykonywanie prawa wszczynania procesu sądowego i występowania przed sądem. Istnieją państwa, w których małżeństwo nie wpływa na prawo kobiet do wyboru zawodu, działalności przemysłowej i handlowej (np. Polska, ZSRR, Włochy, Indie i inne)¹⁹.

Na konferencji pełnomocników traktatowych Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ (Genewa 1956r.) podjęta została uzupełniająca konwencja dotycząca zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk analogicznych do niewolnictwa. Akt ten nawiązuje do postanowień Karty NZ, Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz Deklaracji w sprawie zniesienia dyskryminacji kobiet. Według zawartej w tym dokumencie definicji, niewolnictwem są warunki, w których wobec człowieka wykonywane są uprawnienia wynikające z prawa własności. Postanowienia konwencji zakazują archaicznych praktyk i obrzędów. Art. 1 tej konwencji zalicza do praktyk i instytucji analogicznych do niewolnictwa także „traktowanie kobiet”. Art. 2 wzywa wszystkie państwa będące stronami konwencji do przeciwdziałania tego rodzaju praktykom, przez ustalenie, że wiek minimum uprawniający do małżeństwa nie powinien być niższy niż 14 lat²⁰.

Podstawowym dokumentem ONZ chroniącym kobiety przed godzącymi w jej godność zwyczajami jest przyjęta w 1962 r. przez Zgromadzenie Ogólne NZ konwencja w sprawie wyrażenia zgody na małżeństwo, ustalenia wieku minimum, uprawniającego do zawarcia małżeństwa i obowiązku rejestracji małżeństw. Akt ten na podstawie art. 16 Deklaracji i art. 23 Paktu Politycznego zagwarantować miał zasadę, iż żaden związek małżeński nie może być zawarty bez swobodnie wyrażonej zgody przyszłych małżonków. Środkami prowadzącymi do realizacji tej zasady są: 1) zgoda wyrażona przez małżonków osobiście, publicznie przed władzą kompetentną do udzielania ślubów, w obecności świadków, zgodnie z przepisami prawa wewnętrznego państw; 2) przedsięwzięcie przez państwa środków ustawodawczych dla ustalenia minimum wieku upoważniającego do zawarcia małżeństwa; 3) obowiązek rejestru małżeństw²¹.

Organy NZ uchwały również liczne rezolucje dotyczące takich kwestii, jak: prawa i obowiązki mężczyzn i kobiet w czasie trwania małżeństwa i po jego rozwiązaniu (ustrój majątkowy, miejsce zamieszkania ko-

¹⁹ M. Regent-Lechowicz, op. cit., s. 34 - 37.

²⁰ Document de l'UNO E/CN.6/492, *Condition de la femme en droit privé*; por. też *Les Nations Unies*, op. cit., s. 21 - 24.

²¹ *The United Nations*, op. cit., s. 57-59; por. M. Regent-Lechowicz, op. cit. s. 30.

biety zamężnej, prawa kobiety do wykonywania zawodu), prawa spadkowe kobiet, prawa podatkowe i skarbowe, prawa kobiety w związku z rozwiązaniem i unieważnieniem małżeństwa lub separacji, prawa i obowiązki rodziców wobec małoletnich dzieci zawartych w ustawodawstwie wewnętrznym poszczególnych państw pozwala stwierdzić, że w tej dziedzinie zasada równych praw i obowiązków obojga rodziców daleka jest od powszechnego uznania. Prawa te ujmowane są w różny sposób, w zależności od tego, na jakim systemie prawnym zostały oparte. Prawodawstwa wzorowane na prawie rzymskim lub na Kodeksie Napoleona przyznają władzę nad osobą i majątkiem dziecka ojcu, głowie rodziny. W państwach socjalistycznych kodeksy rodzinne przyjęły zasadę równych praw rodziców, a w razie braku zgody, decyduje władza opiekuńcza, sądy, organy kurateli lub opieki po wysłuchaniu obojga rodziców. Różne rozwiązania w tej dziedzinie praw przyjęły kraje, w których obowiązuje prawo zwyczajowe, z tym, że w większości wypadków władza rodzicielska należy do ojca²².

Z dokumentów ONZ wynika, że najbardziej rażące formy dyskryminacji w dziedzinie praw cywilnych, rodzinnych i opiekuńczych występują w zacofanych gospodarczo krajach pokolonialnych, zwłaszcza muzułmańskich, gdzie panującą religią jest islam i gdzie we wszystkich kwestiach dotyczących małżeństwa, miejsca zamieszkania, pracy, majątku oraz prawa do dzieci decyduje mężczyzna. Podobna sytuacja istnieje w prawie Hindu²³.

ONZ oraz większość rządów państw członkowskich, doceniając wagę i znaczenie powszechnego stosowania praw cywilnych, rodzinnych i opiekuńczych kobiet, z każdym rokiem poszerzają i udoskonalają formy pomocy konsultacyjnej i technicznej. Proces rozwoju i postępu tych praw przebiega znacznie wolniej niż w innych kategoriach praw kobiet. Można chyba zaryzykować stwierdzenie, że w rozwoju praw cywilnych i rodzinnych nie nastąpiło zamknięcie pewnego etapu, jak to miało miejsce w rozwoju politycznych praw kobiet.

2. Ochrona politycznych praw kobiet. W ruchu kobiecym od początku jego istnienia panowało przekonanie, że osiągnięcie pełni praw obywatelskich przez kobietę jest kluczem do zagwarantowania jej tych praw w życiu politycznym i należytej pozycji w społeczeństwie. Walka kobiet o prawa polityczne była więc logiczną konsekwencją korzystania z tych praw przez mężczyznę.

Konstytucyjne i materialne gwarancje ochrony praw politycznych

²² Document of ONO E/CN.6/230 (Part III — Family Law); por. M. Regent-Lechowicz, op. cit., s. 44 - 51.

²³ Ibidem.

przyniosły kobiecie rewolucyjne reformy społeczne Kraju .Rad. Zdobytcze Wielkiej Rewolucji Październikowej wpłynęły na wzmożenie żądań kobiet w tej dziedzinie praw.

Do czasu wejścia w życie Karty NZ wzrosła liczba państw, konstytucji, ordynacji wyborczych, które przyznały kobiecie równe prawa polityczne²⁴. Kwestię ochrony praw kobiet podjęła również Organizacja Państw Amerykańskich (OPA) przyjmując na Ósmej Konferencji „Deklarację z Limy”, a z nią postanowienia dotyczące praw kobiet do działalności politycznej na równi z mężczyzną. Podobne akcenty zawierała przyjęta na „konferencji w Chapultepec” rezolucja „Praw Kobiet w Ameryce”. Dziewiąta konferencja OPA uchwaliła w 1948 r. dwa akty zawierające postanowienia ochronne: w zakresie politycznych praw kobiet i oddzielną konwencję dotyczącą cywilnych praw kobiet²⁵.

Działalność ONZ na rzecz ochrony równouprawnienia kobiet w dziedzinie praw politycznych oparła się również na podstawowych dokumentach ONZ. Trzeba podkreślić, że do końca lat czterdziestych rozwój zasad międzynarodowej ochrony praw człowieka koncentrował się głównie wokół praw i swobód politycznych. Idea międzynarodowej ochrony tych praw rozwinęła się szczególnie po II wojnie światowej. Tak więc w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka polityczne prawa zdecydowanie dominują nad społecznymi i ekonomicznymi. Pakty Praw Człowieka potwierdzają zasadę równych praw kobiet i mężczyzn w dziedzinie praw politycznych w art. 25. Istotne znaczenie w zakresie realizacji ochrony politycznych praw kobiet ma również Deklaracja w sprawie zniesienia dyskryminacji wobec kobiet (art. 4). Podstawowym jednak aktem ONZ w dziedzinie ochrony politycznych praw kobiet, jest uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne 31 III 1953 r. konwencja o prawach politycznych kobiet. Głosi ona równe prawa polityczne dla kobiet, równy dostęp do urzędów i funkcji społecznych, bez żadnych dyskryminacji kobiet w życiu społecznym i politycznym. Znaczenie tego dokumentu podnoszą postanowienia zabezpieczające równouprawnienie kobiet w dostępie do ustawowych, wykonawczych i sądowych organów państwowych. Dwie rezolucje mają w związku z uchwaleniem tej konwencji zasadnicze znaczenie: rezolucja 640 (VII) na podstawie której Zgromadzenie Ogólne przyjęło ten dokument oraz 56 (I) z 11 XI 1946 r. na podstawie której oddano ją do podpisu i ratyfikacji.

W dziedzinie walki o prawa polityczne kobiet można zasadniczo uznać pierwszy etap za zakończony w tym sensie, że formalnie wszystkie

²⁴ *Convention on the Political Rights. History and Commentary*, New York 1955, 3. 1-5; por. E. Podbierowa, *Prawa polityczne kobiet w dokumentach ONZ*, w: *Prawa i obowiązki obywatelskie...*, op. cit., s. 440 - 446; por. G. Ezejiófer, *Protection of Human Rights*, London 1964, s. 3 i nast.

²⁵ *Ibidem*.

prawie państwa uznały ustawowo prawo kobiet do udziału w życiu politycznym. Rozpoczął się jednak drugi etap znacznie trudniejszy, polegający na stworzeniu warunków umożliwiających kobiecie aktywne uczestnictwo w rozwiązywaniu spraw państwowych.

3. Ochrona ekonomicznych i socjalnych praw kobiet. O rozwoju i postępie praw ekonomicznych i socjalnych kobiet w znacznej mierze decydują obok cywilizacyjno-kulturowych, czynniki społeczno-ekonomiczne, wśród nich industrializacja i urbanizacja. Nie bez znaczenia pozostają niepodległość narodowa i społeczna.

Nie licząc państw socjalistycznych, w których panują pod tym względem idealne warunki, w większości pozostałych kobieta skazana jest na pracę w domu, wszelka inna wywołuje sprzeciw męża, ojca lub opiekuna. Nie można dziś więc mówić o powszechnym i pełnym korzystaniu przez kobiety z praw ekonomicznych i socjalnych. Dyskryminacja kobiet w tej dziedzinie praw jest zjawiskiem ciągłym i występuje znacznie częściej aniżeli w dziedzinie praw cywilnych, politycznych czy kulturalnych. Istnieje szereg form nierównego traktowania kobiet w dziedzinie praw ekonomicznych. Do najbardziej rażących należą: ograniczenia w dziedzinie prawa do pracy kobiet zamężnych i obarczonych małoletnimi dziećmi, zwalnianie z pracy kobiet wchodzących w związki małżeńskie lub będących w ciąży, szczególnie gdy w grę wchodzi praca wymagająca kwalifikacji. Inną formą dyskryminacji jest zastrzeżenie lepiej płatnych zawodów wyłącznie dla mężczyzn. Najdotkliwsze są jednak różnice w płacach, jaką otrzymują za tę samą pracę mężczyźni i kobiety. Znany przykładem nierównego traktowania kobiet i mężczyzn w tej dziedzinie jest wiek maximum przechodzenia w stan spoczynku (wiek emerytalny) i prawo do emerytury. Najbardziej niesprawiedliwą formę uprzedzeń w stosunku do kobiet stanowią prawa i świadczenia w związku z macierzyństwem. Praw kobiet w produkcji społecznej nie można traktować w oderwaniu od jej praw rodzinnych i opiekuńczych. Na państwie i społeczeństwie jako całości i organizacjach społecznych spoczywa obowiązek udzielania pomocy w godzeniu tych odpowiedzialnych funkcji i zabezpieczeniu gwarancji zapewniających harmonijne wykonywanie obowiązków kobiety-obywatelki, kobiety-pracownika, kobiety-matki i żony.

Równouprawnienie kobiet w dziedzinie praw ekonomicznych i socjalnych oznacza, przyjmując sformułowanie ONZ, że kobieta ma równe prawa z mężczyzną do pracy, zawodowego i technicznego wykształcenia, do swobodnego decydowania o wyborze zawodu i pracy oraz do awansu w pracy i zawodzie, do jednakowej płacy za jednakową pracę, do płatnych urlopów, emerytury i innych świadczeń socjalnych związanych z bezrobociem, chorobą, starością lub inną utratą zdolności do pracy i do dodatków rodzinnych na równi z mężczyzną. Dla zapobieżenia dyskrymi-

nacji w związku z macierzyństwem — płatne urlopy macierzyńskie, gwarancje powrotu do poprzedniej pracy i prawo do korzystania ze służby zdrowia w opiece nad dzieckiem²⁶.

Podstawę formalną ochrony ekonomicznych i socjalnych praw kobiet, podobnie jak w innych dziedzinach, stanowią: Karta NZ, Powszechna Deklaracja i Pakty Praw Człowieka. W art. 6 pk. 1 Paktu czytamy: „Państwa-Strony Paktu uznają prawo do pracy, które obejmuje prawo każdego człowieka do możliwości zdobycia utrzymania przez swobodnie wybraną lub przyjętą pracę, podejmą odpowiednie środki, jakie powinno podjąć Państwo-Strona Paktu dla pełnej realizacji tego prawa. Są nimi: techniczne i zawodowe kierownictwo oraz programy szkoleniowe, polityczne i techniczne do osiągnięcia stałego gospodarczego i społecznego i kulturalnego rozwoju oraz pełnego i produktywnego zatrudnienia w warunkach zabezpieczających jednostce podstawowe wolności polityczne i ekonomiczne. Państwa-Strony niniejszego Paktu zobowiązały się (art. 3) zapewnić równouprawnienie mężczyzn i kobiet w korzystaniu ze wszystkich praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, wymienionych w Pakcie²⁷.

Prawo każdego do korzystania ze sprawiedliwych i nieszkodliwych warunków pracy powinno być, zgodnie z art. 7 Paktu, zabezpieczone przez: a) wynagrodzenie zapewniające wszystkim pracownikom przynajmniej: słuszną płacę i równe wynagrodzenie za jednakowo wartościową pracę bez jakiegokolwiek rozróżnienia; w szczególności zapewnia się kobietom warunki pracy nie gorsze niż te, z jakich korzystają mężczyźni, z równą płacą za równą pracę; przyzwoite utrzymanie dla nich samych i ich rodzin, zgodnie z postanowieniami Paktu; b) bezpieczne i zdrowe warunki pracy; c) równe możliwości awansu w pracy do odpowiednio wyższego poziomu, z zastrzeżeniem niedopuszczalności żadnych innych względów niż kwalifikacje i staż pracy; d) odpoczynek, wolny czas i rozsądne ograniczenie godzin pracy oraz płatne urlopy okresowe, jak również wynagrodzenie za publiczne dni wolne od pracy.

Zakres kompetencji i zasady działania organów ONZ w realizacji praw ekonomicznych i socjalnych kobiet oraz zasady współpracy tych organów z agencjami wyspecjalizowanymi i organizacjami pozarządowymi regulują art. 16-23 paktów praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych.

Centralną regulację ekonomicznych i socjalnych praw kobiet stanowi

²⁶ *Les Nations Unies*, op. cit., s. 17; por. też Z. Dembińska, op. cit., s. 106 - 110; por. *Materiały ze światowego Kongresu Kobiet w Helsinkach od 14 - 19 VI 1967*. Referat wprowadzający W. N. Tierszkowej (delegatka ZSRR, deputowana Rady Najwyższe ZSRR, członek prezydium Kongresu, pierwsza kobieta-kosmonauta), pod tytułem *Kobieta w pracy*.

²⁷ AGDO nr 16 A/631b, s. 51 - 63 (Assemblée Générale, Documents officiels vingt-et-unième session. Supplément; por. K. Kocot i K. Wolfke, op. cit., s. 47 - 48.

Deklaracja w Sprawie Zniesienia Dyskryminacji Wobec Kobiet. Art. 10 brzmi: „wszystkie stosowne środki powinny być podjęte w celu zapewnienia kobietom zamężnym i niezamężnym równych z mężczyznami praw w życiu ekonomicznym i społecznym, a w szczególności: a) prawa wolnego od dyskryminacji z powodu stanu małżeńskiego lub jakiegokolwiek innego powodu, do kształcenia zawodowego, do pracy, do wolnego wyboru zawodu i zatrudnienia, do awansu w pracy i w zawodzie; b) prawa do równego z mężczyznami wynagrodzenia i równego traktowania za pracę równej wartości; c) prawa do płatnych urlopów, świadczeń rodzinnych na takich samych warunkach, jakie przewidziane są dla mężczyzn.

Instytucję macierzyństwa chronią następujące dokumenty ILO: konwencja w sprawie dyskryminacji w dziedzinie zatrudnienia i wykonywania zawodu (25 VI 1958 r.); konwencja nr 3 (1949 r.), nr 102, i 103 (1952) oraz nr 110 (1958). Dokumenty te zawierają przepisy dotyczące macierzyństwa (urlopy macierzyńskie, przerwy na karmienie, zakaz rozwiązywania umowy o pracę w okresie urlopu macierzyńskiego, zasiłki macierzyńskie i inne). Organy ONZ zapewniając środki realizacji postanowień konwencji zobowiązały państwa do podjęcia wszelkich środków w celu zapobiegania dyskryminacji, uchylecia przepisów prawnych i praktyki administracyjnej niezgodnej z zasadą równych szans dla wszystkich.

Zasadniczym aktem w tej kategorii praw kobiet, likwidującym różnice w płacach, jakie otrzymują za tę samą pracę mężczyźni i kobiety jest konwencja nr 100 uchwalona przez ILO 29 VI 1951 r. Sformułowano w niej następujące zasady: 1) właściwego wynagrodzenia za każdą wykonaną pracę, zamiast stawek opartych na różnicy płci; 2) dostępu kobiet do zawodów technicznych, do nauki zawodu, kierowania zawodowego i awansu, na tych samych zasadach co mężczyźni; 3) likwidacji prawnych lub zwyczajowych restrykcji stosowanych w wynagrodzeniu pracujących kobiet; 4) przyjęcia i wprowadzenia w życie przepisów ułatwiających kobiecie wypełnianie zadań i obowiązków, którymi obarcza je dom i macierzyństwo²⁸.

Przegląd dokumentów międzynarodowych w dziedzinie ochrony ekonomicznych i socjalnych praw kobiet pozwala sądzić, że uczyniono w ich rozwoju znaczny postęp oraz żywić nadzieję coraz powszechniejszego ich stosowania. Pogląd *ten znalazł* potwierdzenie na konferencji praw człowieka w Teheranie w 1967 r.²⁹

4. Ochrona kulturalnych praw kobiet. Zagwarantowanie kobiecie równouprawnienia w dostępie do nauki w zakresie ogólnym

²⁸ Rezolucja nr 63/XXII; Dokument ONZ A/6880 z 28 X 1967; por. *Les Nations Unies*, op. cit., s. 17 - 20; *The United Nations*, op. cit., s. 73 - 74.

²⁹ Z. Resich, *Bilans prac ONZ w dziedzinie praw człowieka*, Sprawy Międzynarodowe 1970, nr 2, s. 45.

jak i zawodowym wszystkich szczebli, równych możliwości w zdobywaniu kwalifikacji zawodowych stosownie do wymogów postępu technicznego i rozwoju nauki, a więc awansu kobiet w dziedzinie oświaty, znalazło się w katalogu najpilniejszych zadań Komisji Praw Kobiet, agencji wyspecjalizowanych ILO i UNESCO oraz międzynarodowych organizacji pozarządowych.

Równouprawnienie kobiet w dziedzinie praw kulturalnych oznacza: równe prawo do oświaty wszystkich szczebli, także równe warunki przyjęcia na studia, do szkół zawodowych i technicznych, otrzymywania stypendiów i innych form pomocy materialnej dla uczących się, równy dostęp do oświaty permanentnej, w tym do nauki pisania i czytania, dostęp do oświaty sanitarnej, zapewniającej zdrowie i dobrobyt rodziny (z zakresu planowania rodziny)³⁰.

Zagwarantowanie kobiecie ochrony praw w dziedzinie nauki, oświaty i kultury, w podstawowych dokumentach ONZ nawiązuje do zasad proklamowanych w dokumentach UNESCO i innych organizacji wyspecjalizowanych. Podstawę działalności organów ONZ i organizacji współdziałających z nią na rzecz zagwarantowania skuteczności systemu ochrony prawa do oświaty wszystkich typów i stopni oraz dostępu do zdobyczy kultury, stanowią zasady zawarte w Karcie NZ, w Powszechnej Deklaracji i w Pakcie Spraw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych oraz w Deklaracji w Sprawie Zniesienia Dyskryminacji Wobec Kobiet.

W art. VI p. 1 Deklaracji czytamy: „każdy ma prawo do kształcenia się. Nauka ma być bezpłatna, przynajmniej w zakresie szkoły podstawowej. Wykształcenie elementarne jest podstawowe, wykształcenie zawodowe i techniczne powszechnie dostępne, zależnie od zdolności i zalet osobistych”.

Zasady dotyczące kulturalnych praw kobiet precyzuje art. 15 Paktu: „Państwa-strony uznały: a) prawo każdego do brania udziału w życiu kulturalnym, b) prawo korzystania z dobrodziejstw postępu naukowego i jego zastosowań, c) korzyści wynikające z ochrony duchowych i materialnych interesów z wszelkiej twórczości naukowej, literackiej i artystycznej, której jest autorem”. W tym miejscu Pakt określa środki, które powinny być podjęte przez państwa-strony dla urzeczywistnienia i ochrony tych praw. Ochronie kulturalnej praw kobiet jest poświęcony art. 9 Deklaracji w Sprawie Zniesienia Dyskryminacji Kobiet, zalecający podjęcie odpowiednich środków w celu zapewnienia młodemu dziewczętom, kobietom zamężnym i niezamężnym równych z mężczyznami praw do nauki na wszystkich szczeblach, a w szczególności: a) równe warunki dostępu do nauki w zakładach kształcenia wszystkich kategorii, łącznie z uniwersytetami oraz w zakładach kształcenia zawodowego i technicznego; b) ten sam dobór programów i egzaminów, personel nauczający, po-

³⁰ Dokument UNESCO 15c/II, s. 227; por. Z. Dembińska, op. cit., s. 108-110.

siadający jednakowej rangi kwalifikacje, równej jakości pomieszczenia szkolne i wyposażenie, bez względu na to, czy są to instytucje koedukacyjne, czy nie; c) równe możliwości w dziedzinie otrzymywania stypendiów i innych subwencji na studia; d) równe możliwości dostępu do programów stałego nauczania, w tym również do programów nauczania elementarnego dla dorosłych, dostęp do informacji o charakterze wychowawczym, pozwalającym kobietom na ochronę ich zdrowia i dobrobytu rodziny³¹.

Organy ONZ podejmując wspólnie z UNESCO realizację badań w dziedzinie ochrony kulturalnych praw kobiet oparły się również na materiałach zawartych w raportach tej organizacji jak i w raportach Sekretarza Generalnego ONZ. Przyjęły one i od lat stosują specjalny tryb postępowania w zakresie rozwoju tych praw. Co roku Komisja rozważa inny typ oświaty i sytuację w świecie na tym odcinku. Każdy cykl obejmuje kolejno: nauczanie podstawowe, średnie, zawodowe i techniczne oraz wyższe. Po kilku latach cykl się powtarza ukazując zaistniałe zmiany. Metoda ta w znacznym stopniu ułatwia szczegółowe badania w tym zakresie, ukazuje wyraźnie postęp i zahamowania w funkcjonowaniu systemu ochrony kulturalnych praw kobiet. Komisja prowadzi nadto szerokie badania nad stanem oświaty permanentnej dla dorosłych, kobiet wiejskich oraz nad sposobami walki z analfabetyzmem.

Podstawowym dokumentem UNESCO chroniącym prawa kobiet do oświaty jest konwencja w sprawie zwalczania wszelkich form dyskryminacji w dziedzinie nauczania uchwalona 14 XII 1960. Państwa-strony podjęły zobowiązanie prowadzenia polityki gwarantującej równe szanse i równe traktowanie kobiet i mężczyzn w dziedzinie oświaty. Postanowienia konwencji nakładają na państwa obowiązek wprowadzenia powszechnego i bezpłatnego nauczania podstawowego, rozszerzenia średniego i zapewnienia równego dostępu do studiów wyższych.

IV. ZAKOŃCZENIE

Dokumenty ONZ, na których zbudowano system międzynarodowo-prawnej ochrony pozycji kobiet są rezultatem ogólnych zmagania ludzkości w dziedzinie praw człowieka³². Potwierdzają one, że walka o po-

³¹ Dokument ONZ A/6880 z 28 X 1967. Declaration on the Elimination of Discrimination Against Women, United Office of Public Information, OPI/297 - 05289 April 1968.

³² The United Nations, op. cit., s. 63, 65; Étude sur la discrimination dans l'enseignement, No 57 XIV 3; Raport UNESCO EDF/2, WS/0166.97, EDS Paris le 28 février 1966. Accès des jeunes filles à l'enseignement du seconde degré, s. 6; Raport UNESCO EDP/2, s. 6; Document de UNESCO SO 150/10, Paris le 10 juillet 1968; Raport UNESCO ED/MD/1 s. 4 Étude comparée sur l'accès à l'enseignement supérieur, Paris le 5 juin 1967.

wszeczne i pełne równouprawnienie kobiet w świecie trwa i że znajduje się ona w centrum uwagi rządów państw, organów międzynarodowych, głównie Komisji Praw Kobiet ONZ i organizacji kobiecych. Dowodzą również, że formalne uznanie równouprawnienia kobiet w różnych dziedzinach życia nie oznacza wcale rzeczywistej realizacji w praktyce. Walka o prawa kobiet toczy się w warunkach pokojowej rywalizacji dwóch systemów społeczno-ekonomicznych, socjalistycznego i kapitalistycznego, również na terenie organizacji międzynarodowych. Całkowite i pełne zwycięstwo na tej płaszczyźnie rywalizacji odniósł system socjalistyczny, dając kobiecie pełne prawo we wszystkich dziedzinach życia. W myśl bowiem leninowskich zasad „bez wciągnięcia kobiet do samodzielnego udziału nie tylko w życiu politycznym, ale również w stałej powszechnej służbie społecznej nie może być mowy nie tylko o socjalizmie, ale i o trwałej demokracji”³³.

Wypełnienie zadań stojących przed organami ONZ, a w szczególności przed organizacjami kobiecymi w zakresie realizacji ochrony praw kobiet, uzależnione jest od spełnienia następujących postulatów:

1) nadanie niektórym aktom międzynarodowym mocy aktu prawa międzynarodowego (przekształcenie deklaracji o zniesieniu dyskryminacji kobiet w konwencję);

2) uaktualnienie aktów prawa międzynarodowego w przedmiocie ochrony praw kobiet pod kątem potrzeb, jakie dyktuje postęp nauki i techniki;

3) dopracowanie pod względem formalnym kwestii praw kobiet dotyczących statusu kobiet w prawie karnym i cywilnym oraz niektórych praw kulturalnych;

4) urabianie opinii publicznej i zwiększenie nacisku na rządy państw w celu doprowadzenia do ratyfikacji konwencji, paktów, deklaracji dotyczących praw kobiet.

Próba ukazania ochrony praw kobiet w dokumentach ONZ zapewne nie wyczerpuje bogatego tematu i z konieczności stanowi jedynie fragmentaryczne omówienie najważniejszych kwestii w tej dziedzinie. Proklamowany w 1975 r. Międzynarodowy Rok Kobiet oraz mający się odbyć w tym czasie w Berlinie Światowy Kongres Kobiet niech przyniosą nie tylko hasła i deklaracje, lecz będą także zachętą do dalszej walki o pełne i powszechne równouprawnienie kobiet w całym świecie i niech stworzą im i zagwarantują formalne i materialne środki korzystania z tych praw.

³³ W. Lenin, *Międzynarodowy Kongres Socjalistyczny w Stuttgarcie*, w: *Pracownicy* nr 172 z 20 X 1907.

LA PROTECTION INTERNATIONALE DES DROITS DE LA FEMME

Résumé

L'année 1975, proclamée par les Nations Unies Année Internationale de la Femme, est la meilleure occasion de récapituler les acquis et de vérifier les anomalies du développement des droits de la femme et un encouragement à entreprendre de larges études sur la situation réelle des femmes dans le monde et les moyens de protéger leurs droits.

Le développement progressif de la réglementation juridique de la situation des femmes fut postulé par les conventions de La Haie en 1902 et 1905, contenant les principes de procédure dans le cas de conflit entre la législation et la pratique des différents états dans le domaine de la vie conjugale, le développement et la tutelle des mineurs; les conventions de Paris en 1904 et 1910 ainsi que de Genève en 1921 et 1926 se rapportant à l'interdiction du commerce des femmes et des enfants ainsi que de l'esclavage et du commerce d'esclaves.

Le problème de l'égalité des droits des femmes et de la protection de leurs droits est apparu pour la première fois en 1935 à la XVIe session de la Ligue des Nations. La IIe guerre mondiale a interrompu les travaux entamés par le Comité des Experts (1937) sur la situation des femmes dans le domaines des droits civils, politiques et pénaux. L'Institut pour la Codification du Droit Privé à Rome n'a élaboré jusqu'en 1939 qu'une partie concernant le droit civil.

L'organisation des Nations Unies (ONU) créée à la place de la Ligue des Nations, a, en proclamant dans la Charte des Nations Unies l'égalité des droits des femmes et des hommes, pour la première fois entrepris l'oeuvre de codification des droits des femmes. Sur la base de l'art. 1 pt 4 de la Charte, elle est devenue le centre primordial de la collaboration internationale dans le domaine de la reconnaissance et de la protection des droits humains et des droits de la femme entre autres.

L'idée d'un système international de protection des droits de l'homme découle dans un sens des tendances humanitaires des „droits de la guerre". Du point de vue de la forme, la base de ce système nous est donnée par les documents fondamentaux de l'ONU: la Charte des Nations Unies, la Déclaration Universelle des Droits de l'Homme, les Pactes des Droits de l'Homme. Ce système est complété et considérablement élargi par des conventions à caractère plus spécialisé et plus concret, constituant le statut des femmes dans différents domaines de la vie.

Dans la réalisation des normes protectrices, un rôle important est joué par le système des garanties constitué par le droit interne dans le cadre d'un état souverain. La Charte des Nations Unies respecte le principe de non-ingérence dans l'art. 2 pt 7.

La personnalité de la femme, ses droits civils et familiaux sont protégés par les conventions adoptées sous les auspices de l'ONU et de organisations internationales spécialisées. Parmi les actes du droit international réglant cette catégorie de droits de la femme, il convient de citer la convention du 14 IV 1930, traitant du conflit de lois dans le domaine de la nationalité, la convention sur la nationalité des femmes adoptée à la Vile Conférence des Etats Américains (Montevideo 1933) ainsi que la convention sur la nationalité de la femme mariée adoptée par l'Assemblée Générale de l'ONU (1957).

Au cours de la conférence des plénipotentiaires des traités du Conseil Economique et Social de l'ONU (Genève 1956), on a adopté une convention complémentaire concernant l'abolition de l'esclavage, du commerce d'esclaves, ainsi que d'institutions et de pratiques analogues à l'esclavage. Le document fondamental de l'ONU protégeant la femme de moeurs portant atteinte à sa dignité est la con-

vention adoptée en 1962 par l'Assemblée Générale de l'ONU sur l'expression du consentement au mariage, la fixation de l'âge minimum pour le mariage et l'obligation d'enregistrer les mariages.

Un acte de grande portée du droit international dans le domaine de la protection des droits politiques de la femme est la convention du 31 III 1953 sur les droits politiques des femmes. La protection de ces droits devait également être assurée par la „Déclaration de Lima" adoptée par l'Organisation des Etats Américains (Ville Conférence), la résolution des „Droits des Femmes en Amérique" (Chapultepec, IXe Conférence) ainsi que la convention concernant les droits politiques des femmes (Bogota 1948).

La réglementation centrale des droits économiques et sociaux des femmes, auprès des actes fondamentaux de l'ONU, est constituée par la Déclaration sur l'abolition de la discrimination des femmes (art. 10). La maternité est protégée par les documents adoptés sous l'égide de l'ILO, parmi lesquels les plus importants sont: la convention sur la discrimination dans le domaine de l'emploi et de l'exercice de la profession (25 VI 1958), la convention no 3 de 1949 et nos 102 et 103 de 1952, no 110 de 1958. L'acte fondamental éliminant les différences de salaires entre hommes et femmes pour un même travail, est la convention no 100 adoptée par l'ILO le 29 VI 1951.

Les normes protégeant les droits de la femme dans le domaine de la science, de l'éducation et de la culture, incluses dans les documents fondamentaux du droit international, se réfèrent aux principes proclamés dans les documents de l'UNESCO et d'autres organisations de l'ONU. Le document général et le plus actuel de l'UNESCO garantissant la protection des droits de la femme à l'éducation dans toutes ses formes et à tous les échelons, est la convention sur la lutte contre les formes de discrimination dans le domaine de l'enseignement, adoptée à Paris le 14 XII 1960.

L'Année Internationale de la Femme et le Congrès Mondial des Femmes devant avoir lieu en 1975 à Berlin, devraient apporter non seulement de nouveaux slogans et de nouvelles déclarations, mais ils devraient en outre constituer un encouragement à continuer la lutte pour la pleine et universelle égalité des droits des femmes dans le monde entier et pour la garantie de la jouissance de ces droits sans limitation ni discrimination.